

Läromedelsutredningen – böckernas betydelse och elevernas tillgång till kunskap

Swedish Edtech Industrys remissyttrande över slutbetänkandet SOU 2021:70
Slutbetänkande av Utredningen om stärkta skolbibliotek och läromedel.

Swedish Edtech Industry, utsedd remissinstans för slutbetänkandet, är en icke-vinstdrivande förening och branschorganisation som samlar edtechföretag som levererar tjänster och produkter till den svenska utbildningsmarknaden. I dagsläget har organisationen 100 medlemmar från alla olika delar av det digitala ekosystemet. Organisationens mål är att Sverige ska vara ledande i att använda och utveckla den digitala teknologi som möjliggör och stärker det livslånga lärandet och Sverige som kunskapsnation och det gör vi genom olika projekt och initiativ som utvecklar kvalitet.

Sammanfattning

Vi välkomnar att frågan om läromedel nu har utretts så att problematiken gällande likvärdig tillgång till läromedel aktualiseras. Vi är positiva till att elevernas tillgång till läromedel åter ska garanteras via skollagen och till de delar som stärker lärarens mandat att välja och värdera sina läromedel. Vi är också positiva till att rektors ansvar att organisera för detta tydliggörs samt att huvudmannens ansvar gällande att skapa de förutsättningar som behövs, både förtydligas och följs upp. Vidare är det positivt att lärosätenas roll föreslås stärkas på området samt att elever i den grundläggande vuxenutbildningen föreslås få kostnadsfri tillgång till läromedel, en grupp studenter som haft särskilt stora utmaningar på just den bristande tillgången under pandemin. Att utredningen nu fastslagit att det inte är läromedlens brister i kvalitet som är problemet (vilket var ett grundantagande i direktivet), utan avsaknaden på tillgång till läromedel och den bristande likvärdighet som råder i våra klassrum, är värdefullt i arbetet framåt. Nu kan vi fokusera på rätt saker för att utveckla den svenska skolan.

Däremot vänder vi oss mot några av utredningens grundantaganden, slutsatser och förslag som vi menar missar målet och kan ge kontraproduktiva effekter. Övergripande anser vi att:

- Utredningen genomgående behandlar det digitala området styvmoderligt och ensidigt, med ett flertal förenklade grundantaganden på ett komplext fält och att man förbiser skolans digitala uppdrag.
- Flera av utredningens förslag riskerar att hämma innovation och utveckling.
- Utredningen har i delar förbisett flera nya forskningsrön och undersökningar.

Vi anser därför att följande bör justeras och beaktas i det utredningen föreslår:

- **Jämställ digitala och analoga läromedel.** Såväl analoga som digitala läromedel behövs i undervisningen. Utredningens definition av läromedel innefattar både det analoga som det digitala läromedlet, således även läroboken som inte behöver betonas eller ha ett särskilt värde.
- **Se över relevansen av en Läromedelsnämnd - det är kunskap och innovation vi behöver,** inte en nämnd med politiskt tillsatta ledamöter. Uppdraget att ansvara för kvalitetskriterierna bör ersättas av en vägledning för en kvalitetssäkrad produktionsprocess och centret bör aktivt arbeta med att ta fram stöd till lärosäten, huvudmän, rektorer och lärare. Likaså bör uppdraget att förvalta en förteckning över läromedel tas bort.
- **Säkerställ relevant uppföljning och statistik - kvantitet och kvalitet.** I statistikinsamling och uppföljning är det viktigt att följa upp såväl den kvantitativa tillgången till läromedel, som de kvalitativa aspekterna av användningen av dem.

Våra övergripande synpunkter på utredningens förslag

Det digitala området är genomgående styvmoderligt behandlat

Det digitala området är genomgående styvmoderligt och ensidigt behandlat med ett flertal förenklade grundantaganden på ett komplext fält. I ljuset av skolans uppdrag att utveckla elevernas digitala kompetens i alla dess aspekter och som återfinns både i läroplaner och den digitala strategin för skolväsendet, kan utredningens förslag riskera att skolor sänker ambitionen med detta demokratiska uppdrag i en krass ekonomisk vardag. Detta är oroande, inte minst inför det förestående införandet av digitala nationella prov.

Den digitala textkompetensen berörs alltför lättvindigt

Allvarligast ser vi på att man berör den digitala läsningens betydelse, förutsättningar och skolans uppdrag att utveckla elevernas digitala textkompetenser alltför lättvindigt och att forskning på området förbises. Digitala textkompetenser omfattar strategier som är centrala idag och imorgon. Som elev och som samhällsmedborgare måste man kunna orientera sig i såväl omfattande som olika sorters information, där sakprosa är en av flera informationskällor. Det är även stora skillnader i analog och digital källkritik, ett viktigt kompetensområde för alla samhällsmedborgare. Den digitala textkompetensen kan inte byggas upp analogt.

Det digitala utanförskapet riskerar att öka

Utifrån ett likvärdighetsperspektiv och för skolans kompensatoriska uppdrag är den digitala textkompetensen särskilt viktig. Vi behöver minska det digitala utanförskapet, inte öka eller cementera det, vilket skolan riskerar att göra genom att undanhålla digitala verktyg och resurser. Detta är särskilt problematiskt för elever som inte har en digital litteracitet i hemmet.

Vår branschrapport 2021¹ visar att investeringar i pedagogiskt innehåll är eftersatt. Före coronapandemin beräknades mindre än 20% av eleverna i skolan ha tillgång till ett digitalt läromedel. Det är avsevärt lägre än i våra grannländer. Pandemin både blottade och förstärkte existerande skillnader mellan de som har tillgång till digitalt innehåll och de som inte har det. Utredningen visar tydligt på vår utmaning med den låga tillgången på läromedel och tillgången måste enligt oss öka både när det gäller tryckta och digitala läromedel. Om den svenska skolan ska ta vara på den pedagogiska potential som finns i användningen av digitala läromedel, behöver investeringen i digitalt innehåll öka.

Vinsterna med digitala läromedel i undervisningen förbises

Vi ser också brister i utredningen där skolans inkluderande och kompensatoriska uppdrag och vinsterna med att använda digitala läromedel i undervisningen förbises. Vinsterna som är bra för alla elever, inte bara de med behov av särskilda anpassningar eller stöd. Här finns möjligheter till individuella anpassningar med uppläsningssöd, visualiseringar av komplexa begrepp, adaptiva övningar, interaktiva funktioner, samarbetsmöjligheter och så vidare. Digitala hjälpmedel är en rättighet för elever i behov av anpassning eller stöd. Digitala läromedel fyller en starkt inkluderande funktion och har inneboende möjligheter som skapar studiemotivation och det så viktiga engagemanget för lärande.

Flera av utredningens förslag riskerar att hämma innovation och utveckling

Utredningen förbiser även de förutsättningar och produktionsförhållanden som teknisk utveckling på området har. Det är stora skillnader i att utveckla analoga respektive digitala läromedel. Format, innehåll och sättet innehåll presenteras på kan ändras fortlöpande i ett digitalt läromedel. Runt om i världen ser vi dessutom nu en snabb teknisk utveckling inom området som öppnar upp för nya pedagogiska möjligheter, nya innovationer och nya affärsmodeller som kan gynna kunden - skolorna, lärarna, eleverna. Om tillgången till digitala läromedel ökar, från de låga nivåer vi ser idag, kommer det att bli en injektion i investering i utveckling av digitala läromedel. Fler användare ger mer användaråterkoppling och data, liksom en större marknad ger en fördelning av

¹ https://media.swedishedtechindustry.se/2021/04/SwedishEdtech_Branschrapport_2021.pdf

kostnaderna för de ökade investeringarna i utveckling. Resultatet av förslagen i utredningen riskerar att hämma denna utveckling, att snedvrída konkurrensen och tränga undan nya innovationer på marknaden. Något som får konsekvenser för såväl kvalitet som kunskapsutveckling.

Flera nya forskningsrön och undersökningar har förbisetts

Vi anser att utredningen tagit fasta på ett för snävt underlag av undersökningar och forskningsresultat.

- **Forskning visar att såväl analoga som digitala läromedel behövs**

Forskning, som det inte hänvisas till i utredningen, visar att elever och lärare behöver tryckta läromedel i lärande och i undervisningen likväl som de behöver digitala resurser för att utveckla digitala textkompetenser. Se t.ex. Sofkova Hashemi et al., 2020².

En ny rapport att beakta, är den från forskningsstiftelsen Entreprenörskapsforum: Är edtech Sveriges nästa stora exportbransch?³. I rapportens forskningsöversikt framgår det att forskningen om edtech är enormt omfattande, men kunskapsuppbyggnaden fragmentarisk och svåröverskådlig. Rapportförfattaren Jan Hylén skriver att "det finns en stor mängd bevis för att användning av tekniken kan ge goda resultat, det avgörande är hur tillämpningen sker i den enskilda situationen. Det är med andra ord implementering och processfaktorer som är avgörande. Det är i den enskilda undervisningssituationen, i mötet mellan lärare, elev, undervisningsstoff och teknik som det avgörs om teknikanvändningen ger positiva, negativa eller nollresultat". Därför är det positivt att utredningen har ett starkt fokus på lärarutbildningens roll och lärarnas möjligheter att aktivt kunna arbeta med och utveckla sin undervisning och användande av läromedel och de forskningsreferenser som finns med i rapporten är väl värda att ta i beaktande i beredningen av utredningen.

Våra konkreta synpunkter och förslag i vidare beredning av utredningens förslag

För att inte hämma den innovation och utveckling som behövs för att Sverige ska vara ledande i att använda och utveckla den digitala teknologi som möjliggör och stärker det livslånga lärandet och oss som kunskapsnation, anser vi att det är av yttersta vikt att följande synpunkter beaktas i vidare beredning av utredningen med dess olika förslag.

2

https://www.researchgate.net/publication/343827429_Digitala_textkompetenser_och_undervisning_En_met_atolkande_syntes_av_forskningsstudier_om_texter_information_och_multimodalitet_i_skolan

³ https://entreprenorskapsforum.se/wp-content/uploads/2021/10/Rapport_Edtech.pdf

Jämställ digitala och analoga läromedel

Vi anser att det är bra att elevernas tillgång till läromedel garanteras, men motsätter oss att förslaget att den tryckta lärobokens särskilda värde ska betonas och att begreppet lärobok ska stå i skollagen. Detta eftersom:

- Analoga och digitala läromedel har olika värden, fyller olika funktion och båda behövs i undervisningen. Vi riskerar ett ökat digitalt utanförskap, att skolans arbete med den digitala kompetensen, det vidgade textbegreppet inte får det utrymme som behövs. Betydelsen av såväl det tryckta som det digitala behöver framgå.
- Markeringen att den tryckta läroboken "särskilda värde ska beaktas" ger en ton av att analoga läromedel är viktigare än digitala. Det här kan riskera att leda till att huvudmännen, med sina begränsade budgetar, enbart kommer att investera i analoga böcker. Bristen på finansiering kopplat till utredningens förslag, kan också komma att drabba andra områden inom budgetposten "Lärverktyg", det vill säga såväl digitala lärresurser, digitala hjälpmedel som skolbibliotek.
- Lärobok ingår i begreppet läromedel och behövs inte i de föreslagna förändringarna i skollagen.

Vi anser därför att begreppet lärobok ska strykas ur de föreslagna förändringarna i styrdokumentet, samt att betoningen av lärobokens särskilda värde ska bort.

Se över relevansen av en Läromedelsnämnd - det är kunskap och innovation vi behöver

Vi anser att utredningens förslag om inrättandet av en Läromedelsnämnd och dess uppdrag är problematiskt på flera områden. Vi behöver inte en nämnd som ska "bevaka, samla och sprida information om läromedel". Vi behöver ett kunskaps- och innovationscenter som grogrund för utveckling och samverkan mellan olika aktörer och kompetenser. Ett center för att utveckla och sprida kunskap hos och mellan lärare, huvudmän, forskare, myndigheter och bransch (de som utvecklar läromedel och lärresurser, analoga som digitala). Detta eftersom:

- Erfarenheter från såväl nationella projekt som andra länder visar att det är i mötet forskning, verksamhet, bransch som lärande och utveckling sker. Regeringar runt om i Europa satsar nu på innovationsekosystem, eftersom man insett vikten av kunskapsdelning och utveckling.
- Skolverkets sektorsövergripande ansvar för digitalisering vinner på en korsbefruktnings i arbetet, där det analoga och digitala behöver mötas, lärarnas förmåga att välja och värdera olika sorters läromedel stärkas och utvecklas.

- Att inrätta en Läromedelsnämnd riskerar den demokratiska styrningen. Med ledamöter utsedda av regeringen, blir det en politisk sakfråga och nämnden ett kontrollerande organ istället för en neutral sammansättning av relevant expertis och kunskap som främjar innovation, utveckling och användandet av läromedel i undervisningen.

Vi anser därför att relevansen av en Läromedelsnämnd ska ses över, att uppdraget istället bör vara att inrätta ett nationellt kunskaps- och innovationscenter.

Kvalitetskriterierna bör ersättas av vägledning för en kvalitetssäkrad produktionsprocess.

Att ta fram kvalitetskriterier som ska fastställas "i form av myndighetsföreskrifter från Skolverket, så att de blir bindande regler som också kan bli föremål för rättslig prövning" ser vi som problematiskt. Detta eftersom:

- Att enas om en kvalitetssäkrad process för hur läromedel utvecklas och produceras är bra, men bindande kvalitetskriterier i en snabbt föränderlig värld fungerar inte.
- Utredningen lyfter ett "eventuellt behov av kompletterande kriterier för digitala läromedel", vilket ur vårt perspektiv är en självklarhet då utveckling och produktion av digitala läromedel många gånger är väsensskild från analoga. Digitala läromedel förändras löpande och snabbt och det finns en mångfald producenter på marknaden.
- Att införa krav på att läromedel ska vara utgivna av förlag med krav på t.ex. ISBN-nummer, som är ett otidsenligt sätt att kategorisera digitala läromedel, riskerar att hämma pågående innovation och utveckling.

Vi anser därför att det ska skrivas in i styrdokumentet att läromedel ska vara av god kvalitet, men istället för kvalitetskriterier, ska en styrande vägledning för hur läromedel (digitala som analoga) produceras, tas fram. Vi anser också att kravet på vem som ger ut läromedel ska tas bort. Fokus ska vara på att de olika läromedelsproducenterna följer en kvalitetssäkrad process.

Uppdraget att förvalta en förteckning över läromedel ska tas bort

Vi motsätter oss också uppdraget att nationellt förvalta en förteckning över vilka läromedel som finns på marknaden. Det kan inte vara en statlig uppgift att arbeta med marknadsföring för förlag och läromedelsproducenter. Detta bör rimligen falla på marknadsaktörer själva, bland annat givet den bristfälliga finansieringen som finns i förslaget som helhet.

Vi anser därför att detta uppdrag ska tas bort.

Säkerställ relevant statistik och uppföljning - kvantitet och kvalitet

Vi välkomnar förslaget om särredovisning av siffror i statistik och uppföljning av hur väl huvudmännen möter upp kravet på en likvärdig tillgång av läromedel och har under flera år lyft fram behovet av detta. Men vi vill särskilt lyfta fram de utmaningar som finns gällande förslaget. Här är det viktigt att fokusera dels på att det finns en kvantitativ tillgång till läromedel och dels att följa upp de kvalitativa aspekterna av användningen, hur läromedel används för att utveckla undervisningen och stärka lärandet. En risk med att lägga för stor vikt vid de kvantitativa aspekterna, är att svaren gällande en likvärdig tillgång och användning av läromedel blir missvisande. Dels för att kostnader mellan digitala och analoga läromedel skiljer sig åt och det kan bli svårt att få en bild av den reella tillgången, dels för att de kvalitativa aspekterna av användningen inte syns i tillgången.

Vi vill slutligen också uppmärksamma att utredningens förslag, som kommer ofinansierat från statens håll, kan riskera att påverka andra delar under posten "Lärverktyg" som den statistik som samlas in idag. Att öka tillgången till läromedel är välbehövligt och efterlängtat för en ökad likvärdighet, men det finns risker att det kan påverka andra inköp i skolornas rörliga budget och här vill vi särskilt lyfta fram digitala hjälpmedel och verktyg, där likvärdigheten idag inte är tillfredsställande.

Slutord

Sammanfattningsvis välkomnar vi utredningens förslag som stärker en likvärdig tillgång till läromedel genom tydligare skrivningar i skollag och förordningar. En likvärdig tillgång och användning av läromedel i alla dess former och format är en förutsättning för att säkerställa en likvärdig utbildning för alla. Men vi vill också vara tydliga med att ett resultat av utredningens förslag kan bli att den viktiga utvecklingen och användningen av digitala läromedel och lärresurser stannar av. Det har vi inte råd med.

Jannie Jeppesen, vd Swedish Edtech Industry

Örjan Johansson, styrelseordförande Swedish Edtech Industry

Av Swedish Edtech Industry:s medlemmar är sex stycken (Studentlitteratur, Gleerups, Sanoma Utbildning, Liber, Natur & Kultur och Bonnier Education) också medlemmar i Läromedelsföretagen. De har vid yttrandet över Läromedelsutredningens betänkande valt att låta sig företrädas av Läromedelsföretagen och ansluter sig till de synpunkter som framförs i den föreningens remissyttrande. Swedish Edtech:s yttrande över Läromedelsutredningens betänkande omfattar således inte dessa medlemmar.